

**Марина Принь,
Олександр Принь**

**ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО МУЗЕЙНИЦТВА:
ТІМАСHEВА МАРІЯ СЕМЕНІВНА (1894 – ПІСЛЯ 1955 р.)**

Для дослідників історії музейної та пам'яткоохоронної справи чималий інтерес являє собою історія створення та діяльність регіональних музеїв, їх керівників в період становлення радянської музейної мережі на початку 1920–1930-х рр. Саме в цей час українське музейництво проходило стадію становлення, музейна робота мала багато невизначеності у своїх напрямках, формах, методах, і це гостро відчували працівники молодих музеїв у регіонах на периферії. В цей час на регіональному рівні долучаються небайдужі до своєї історії люди, життя яких на довгі роки буде пов'язане з музейною справою та пам'яткоохоронною роботою.

Дана публікація присвячена поверненню із забуття сторінок біографії завідуючої окружного Музею Старобільського краю Марії Семенівни Тімашевої, людини, яка присвятила музею десять років свого життя. Біографічні дані М. Тімашевої та інформацію про життєвий та трудовий шлях відтворено за комплексом документів, виявлених у фондах ЦДАВОВ України, ДАЛО, НА ІА НАНУ та ІР НБУВ.

М. Тімашева народилася 1 (14) квітня 1894 р. у м. Старобільському (до 1933 р.) Харківської губернії (нині – м. Старобільськ Луганської обл.). Її батько працював бухгалтером у Старобільській земській управі, мати – домогосподарка. Батько помер 1933 р., мати – після окупації 1944 р.

У 1901–1904 рр. Марія Семенівна отримувала початкову освіту в приватній школі поміщиці Коясухової, з 1905 р. навчалась в жіночій гімназії Старобільська, де вивчала французьку, німецьку мови та математику. Закінчила гімназію в 1914 р. з золотою медаллю, рік працювала рахівником в Земській управі. Але ця посада була малоцікавою для схильної до навчання дівчини, тому, покинувши службу, М. Тімашева більше року готувалася до вступу до Харківських вищих трирічних педагогічних курсів іноземних мов на французьке відділення. Її навчання припало на буремні 1917–1920 рр. Військові дії під час громадянської війни змусили М. Тімашеву повернутись до Старобільська, де з лютого до серпня 1919 р. працювала в місцевій бібліотеці при відділі народної освіти.

Закінчивши на початку 1920 р. навчання на педагогічних курсах, М. Тімашева повернулася до Старобільська, де два місяці працювала вихователькою у дитячому будинку, потім повернулася в бібліотеку, а з листопада 1920 р. почала роботу в Музеї учбових наочних приладів та налагодила спостереження на музейній метеорологічній станції. Через скрутне матеріальне становище, як наслідок голоду 1921–1923 рр., М. Тімашева в 1922 р. переїжджає до Харкова. Початок 1920-х рр. був скрутним у всіх галузях економіки країни та повсякденному житті людей, у всіх державних установах скорочувались штати, і, не знайшовши роботи, М. Тімашева у січні 1923 р. повернулася до батьків у Старобільськ. У березні 1923 р. при сільбудинкові відкрився сільськогосподарський музей, в якому М. Тімашева почала працювати на посаді помічника завідуючого, а згодом завідуючою музеєм [5, 43зв.; 3, 1–11].

У 1924 р. Сільськогосподарський музей при сільбудинкові об'єднався з Музеєм учбових наочних приладів у Музей Старобільського краю, який утримувалися за державний кошт, і підпорядковувався Головному управлінню політосвітньої роботи НКО УСРР [11, 67]. До середини 1920-х р. музей набув краєзнавчого (аграрного) статусу. До структури музею входили природничий, культурно-історичний та економічний відділи. На основі колекції наочних приладів було створено пересувний відділ, відділ наочно-шкільних підручників, хімічна лабораторія, метеорологічна станція та краєзнавчий гурток. Старобільська школа ліквідації неписьменності регулярно користувалася бібліотекою музею, яка налічувала 760 екземплярів книжок, зокрема шкільних підручників [12, 407; 6, 86–89].

Тімашева М. почала роботу в Музеї Старобільського краю як препаратор, згодом завідувала музеєм, одночасно продовжуючи вести спостереження на музейній метеорологічній станції (червень 1921 р. – серпень 1926 р.) та за сумісництвом займаючи посаду завідуючої сільгосподарською бібліотекою при окружному земельному відділі Наркомзему УСРР (жовтень 1927 р. – липень 1930 р.). Впорядкуванню цієї бібліотеки М. Тімашева віддала багато сил та часу, за три роки систематизувавши три тисячі книжок з різних питань, розробивши систематичний та алфавітний каталоги до них. Вона також комплектувала та систематизувала бібліотеку Музею Старобільського краю [5, 43–43зв.; 3, 1–11].

Згідно з загальнодержавною антирелігійною кампанією, у 1926 р. у Старобільській окрузі була створена окружна антирелігійна комісія для перевірки культового майна, що має художню цінність у церквах, монастирях та молитовних будинках для речей, зокрема музейного значення. До комісії увійшли представники окружного адміністративного відділу, агітпропу, окружного відділу народної освіти, окружного відділу ДПУ та місцевого музею [1, 1]. Як зазначає М. Тімашева у листі до музейної секції НКО УСРР, облік вилученого культового майна у музеї не вівся через відсутність експерта, що міг визначити науково-історичної цінності предметів [14, 272].

Наприкінці 1928 р. ситуація з фінансуванням музею загострилася, на поповнення його експонатами було виділено 41 крб 76 коп., і музей перетворювався на виставку. Для поліпшення ситуації окружна інспектура народної освіти вирішила скоротити у штаті музею посаду препаратора. Таким чином, єдиним працівником музею лишилася завідувача [13, 5]. Задля підвищення професійного рівня М. Тімашева у червні – липні 1930 р. прийняла участь у Всеукраїнському семінарі музейних працівників у Харкові.

З жовтня 1928 р. на офіційному листуванні музею з'являється підпис М. Тімашевої як завідуючої музею. Причини зміни керівництва музею з'ясувати не вдалося. Нова завідувача, попри те, що лишилася в штаті одна, продовжила музейну роботу. Незважаючи на відсутність спеціальної освіти та досвіду проведення пам'яткоохоронних робіт, вона доклала зусиль для залучення фахівців для проведення натурних обстежень, археологічних досліджень та пам'яткоохоронних заходів у Старобільській окрузі. 500 крб., виділені з місцевого окружного бюджету на досліді Старобільської округи, були поділені між Харківським археологічним музеєм (О. Потаповим, І. Луцкевичем) та Музеєм українського мистецтва (С. Таранушенком). У цих археологічних і мистецьких дослідженнях брала участь і М. Тімашева [7, 95].

Перша частина коштів була використана на рятівні дослідження курганів біля с. Нещерегове. Виявлені у катакомбному похованні кістяк, бронзові прикраси, керамічний посуд і 28 фотографій процесу розкопок поповнили експозицію та фондову колекцію Музею Старобільського краю [8, 143–144]. Другу частину коштів, виділених окрвиконкомом, витратили на експедицію Музею українського мистецтва під керівництвом С. Таранушенка, яка у 1928 р. вивчала церкви, собори, селянські хати і господарські будівлі Харківської, Дніпропетровської, Чернігівської та Старобільської округ [10].

Прибувши на початку жовтня в Старобільськ, члени експедиції (С. Таранушенко, Ф. Ковальчук та І. Воскобойников) разом з С. Тімашевою за двома маршрутами дослідили та сфотографували зразки монументального будівництва, конструкції селянських і розписи хат, дерев'яних вітражів, зразки вишивки, керамічні вироби [2, 3].

Крім накопичення у фондах музею археологічних речей, М. Тімашева співпрацювала зі Старобільським окружним архівним управлінням з метою поповнення фондової колекції музею печатками та штампами, що вийшли з вжитку й мали історичне значення, але не були архівною цінністю [8, 144].

Під час археологічних, мистецьких та етнографічних досліджень вдалося виявити пам'ятки археології, архітектури та мистецтва, чотири з яких (культові споруди, три – дерев'яні), у 1928 р. були включені в первинний державний реєстр пам'яток Старобільської округи [15, 1; 9, 255].

У 1928–1930 рр. за активного сприяння М. Тімашевої проходять археологічні та мистецькі дослідження Старобільської округи фахівцями-археологами, мистецтвознавцями, що значно поповнило фонди музею.

У жовтні 1931 р. М. Тімашева з батьками виїздить до Харкова, де влаштовується бібліотекарем до Центральної наукової бібліотеки при Сільськогосподарській академії наук. У 1932 р. М. Тімашева продовжила улюблену справу – вивчення мов, пройшовши навчальні курси іноземних мов на відділенні німецької мови.

Досвід роботи з метеорологічних спостережень, отриманий в Старобільську, не був зайвим, і з 13 лютого 1932 р., після зарахування до штату Управління гідрометеорологічної служби при РНК УСРР, починається «метеорологічний» етап в житті Марії Семенівни. Спочатку вона обіймала посаду секретаря, потім – інспектора з організаційних питань, а з 17 червня 1934 р. – спеціаліста-метеоролога в секторі мережі та обробки метеорологічних матеріалів. Крім того, з січня до квітня 1933 р. М. Тімашева працювала за сумісництвом лаборантом у Археологічному музеї Харківського державного університету.

У червні 1934 р., у зв'язку з переведенням столиці УСРР, М. Тімашева разом з установою переїжджає до Києва, де продовжує працювати метеорологом до 7 липня 1941 р. Працюючи в Управлінні гідрометеорологічної служби при РНК УСРР, вона в листопаді-грудні 1936 р. підвищила кваліфікацію на курсах інспекторів-метеорологів.

За часів німецької окупації Києва М. Тімашева лишалася з хворою матір'ю в місті, а з квітня 1942 р. влаштувалась до дитячого будинку прибиральницею, щоб уникнути примусового відправлення на роботу до Німеччини. Після звільнення Києва М. Тімашева з 13 листопада 1943 р. працює на посаді інспектора Управління гідрометеорологічної служби Київського військового округу при РНК УСРР [3, 6–9].

Після реєвакуації Інституту археології АН УРСР з Уфи та Москви до Києва уряд УРСР доручив дирекції Інституту запросити на роботу фахівців-археологів, реставраторів, фотографів, бібліографів та музейних працівників, що повернулись з евакуації та лав Червоної армії: М. Болтенко, А. Добровольський, М. Рудинський, І. Фабриціус, М. Макаревич та невідома широкому загалу М. Тімашева. На початку лютого 1945 р. на ім'я начальника Гідрометеорологічної служби Київського військового округу Т. Богатиря надійшов лист за підписом члена-кореспондента АН УРСР, директора ІА АН УРСР Л. Славіна та вченого секретаря цього інституту М. Рудинського: «...Інститут Археології Академії Наук УРСР просить відпустити на роботу до Інституту тов. Тімашеву Марію Семенівну... Інститут Археології, відновлений після реєвакуації до Києва Академії Наук в липні 1944 року, зараз запрошує до роботи всіх кваліфікованих робітників, які працювали в спеціальних галузях його роботи та близьких до них ділянках, щоб в найскоріший час за директиви Раднаркому УРСР по поновлення і розгортання роботи Академії Наук УРСР забезпечити також і відбудовчу роботу Інституту Археології. Потреба в таких робітниках відчувається Інститутом в далеко більшій мірі ніж по інших установах тому, що значна частина робітників вибули через обставини воєнного часу та евакуації з складу співробітників Інституту...» [4, 11].

З 10 лютого 1945 р. М. Тімашева працювала в Інституті археології АН УРСР бібліотекарем-бібліографом, а з листопада 1953 р. – бібліотекарем [3, 3].

Досвід практичної діяльності М. Тімашевої на музейній та бібліотечній роботі та обізнаність з археологічним та етнографічним матеріалом допомогли їй упорядкувати книжкове зібрання та відновити діяльність наукової бібліотеки. Попрацювавши у ІА АН УРСР 10 років, М. Тімашева 10 квітня 1955 р. написала заяву про звільнення, яка не була схвалена. Проте вік брав своє, здоров'я вимагало тривалого лікування, тому 5 травня 1955 р. М. Тімашева вдруге подала заяву на ім'я директора інституту С. Бібікова з проханням звільнити її з посади бібліотекаря. Керівництво інституту позитивно вирішило прохання М. Тімашевої і 15 травня 1955 р. став останнім днем її роботи в ІА АН УРСР. У віці 61 рік М. Тімашева закінчила працювати в інституті. Після цієї дати простежити подальший життєвий шлях за матеріалами згаданих архівів не вдається.

Проведене дослідження дозволяє простежити основні віхи біографії та трудового шляху М. Тімашевої у 1894–1955 рр., періоди навчання, роботи в музеях, бібліотеках, метрологічній службі тощо. Воно повертає із забуття одне із імен подвижників музейної справи та взагалі доповнює знання з історії українського музейництва. Одним із перспективних напрямів дослідження біографії М. Тімашевої є пошук матеріалів у фондах Галузевого державного архіву Гідрометеорологічної служби України та архіві Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН України.

Джерела і література

1. ДАЛО, ф. П-4, оп. 1, спр. 189.
2. ІР НБУВ, ф. 278, № 1358.
3. НА ІА НАНУ, Особова справа М. Тімашевої.
4. НА ІА НАНУ, ф. д., оп. 3, спр. 6.
5. НА ІА НАНУ, ф. ВУАК, спр. 302.
6. *Принь М.* Музей Старобільського краю: до історії радянського музейництва в Українській СРР у 1920-х на початку 1930-х років // **Технический музей: история, опыт, перспективы:** мат. 3-й Международной науч.-практ. конф., Киев, 24–26 мая 2012 г. Киев, 2012.
7. *Принь М.* Пам'яткоохоронні дослідження Харківського археологічного музею в Старобільській окрузі // **Проблемы истории и археологии Украины:** мат. VIII Міжн. наук. конф. (Харків, 9–10 лист. 2012 р.). Харків, 2012.
8. *Принь О.* Шляхи формування та склад археологічних колекцій окружних музеїв східних округ Української СРР у 20-ті – на початку 30-х років ХХ ст. // **Праці Центру пам'яткознавства:** зб. наук. пр. Вип. 25. Київ, 2014.
9. *Принь О., Принь М.* Первинна державна реєстрація пам'яток археології, архітектури та природи в східних округах Української СРР в 20-х – на початку 30-х років ХХ століття // **Донецький археологічний збірник.** Вип. 16. Донецьк, 2012.
10. *Таранушенко С.* Звіт за досліди в галузі українського мистецтва в 1928–1929 рр. // **Хроніка археології та мистецтва. Видання ВУАН.** Київ, 1930. № 2.
11. ЦДАВО України, ф. Р-166, оп. 5, спр. 262.
12. ЦДАВО України, ф. Р-166, оп. 5, спр. 262.
13. ЦДАВО України, ф. Р-166, оп. 6, спр. 2518.
14. ЦДАВО України, ф. Р-166, оп. 6, спр. 9391.
15. ЦДАВО України, ф. Р-166, оп. 6, спр. 9432.